



## Bokmelding

Glenda Sluga og Patricia Clavin, (red.)

*Internationalisms. A Twentieth-Century History*

Cambridge University Press, Cambridge 2017, 372 s.

Jarle Simensen

Dr.philos. 1976.

Professor emeritus fra universitetene i Trondheim og Oslo.

[jarle.simensen@iakh.uio.no](mailto:jarle.simensen@iakh.uio.no)

Dette er ei bok av interesse både for norsk politikk og historieskrivning. Det er nå snart ett hundre år siden Nobelkomitéens første sekretær, Christian Lange, gav ut sin *L'histoire de l'internationalisme* (1919). Begge redaktørene for den nærværende antologien har vært innledere på Det norske historikermøtet (2014), og boka har et viktig norsk bidrag.

Redaktørene presenterer den historiografiske bakgrunnen ganske skjematisk: Gjennom det meste av det 20. århundret har internasjonal politisk historie blitt betraktet gjennom nasjonale linser og særlig vært opptatt av maktforholdet mellom stater. Det gjelder spesielt den «realistiske» skolen som var dominerende under den kalde krigen. Internasjonale organisasjoner kom i skyggen. Gjennom den siste generasjonen har derimot et *transnasjonalt* perspektiv vunnet fram. Det legger vekt på at de nasjonale samfunn er flettet inn i regionale og globale nettverk, og at statene inngår i et stadig tettere samspill med på den ene siden mellomstatlige organisasjoner og på denne andre siden frivillige internasjonale bevegelser. Redaktørene mener at et slikt perspektiv i løpet av den siste generasjonen har blitt en «norm» i faget, noen sier en «truisme». Dette gjelder nok ikke i Norge, jfr. Forskningsrådets evaluering av historiefaget av 2014 med kritikk av den «metodologiske nasjonalismen». Da overså de riktignok forskningen innen norsk utenriks- og forsvarspolitik, innen bistands- og misjonshistorie og ikke-europeisk historie. I det siste tiåret har prosjektet om «Fredstanken i norsk historie» vært banebrytende ved å vise betydningen av internasjonale nettverk og ideer for norske aktører og deres bidrag til internasjonal politikk.

Siktemålet med denne boka er, i en tilspisset formulering, å «bryte ut av det nasjonale begrepsmessige fengselet» og vise at internasjonalisme i ulike former spilte en sentral rolle i de fleste av de store spørsmålene i det 20. århundrets historie. Bidragsyterne tar for seg i alt 14 temaområder som spenner fra religiøs, sosialistisk og feministisk internasjonalisme

med røtter i det 19. århundret, via Folkeforbundet i mellomkrigstiden og til det internasjonale rettighetsarbeidet og helsesamarbeidet etter 1945. Hanne Hagtvedt Vik skriver om bevegelsen for å beskytte truede etniske grupper, «indigenous internationalism». Forfatterne komprimerer på analytisk vis egen forskning og gjør oss kjent med store blokker av litteratur som har kommet på dette feltet de siste tiårene.

Begrepet «internasjonalisme» brukes i en bred betydning om virksomhet for å fremme internasjonalt samarbeid og styrke internasjonale institusjoner. Det gjør at bevegelser med ulike motiv, innhold og omfang kommer med: Her finnes kapitler om «nasjonal internasjonalisme» i Japan og Kina, om «fascistisk internasjonalisme», om «den kalde krigens internasjonalisme» og om gullstandarden som en form for internasjonalisme. En mer systematisk diskusjon av begrepsbruk hadde vært nyttig, inkludert forholdet til «internasjonalisering», som viser til faktisk prosess, og det i dag dominerende begrepet «globalisering». Vi skulle også gjerne visst noe mer om hvordan en slik bok er blitt til.

Et uttrykt formål med boka er å overskride motsetningen mellom nasjonalisme og internasjonalisme: Statene utnytter internasjonale organer og blir i sin tur bundet av dem, samtidig som frivillige bevegelser får en større rolle i internasjonal politikk. For å gripe dette trekantspillet utnytter denne forskningen *internasjonale* arkiver, både til de frivillige bevegelsene og de mellomstatlige organene, så som Folkeforbundet, ILO, WHO. Det betyr at de prøver å se internasjonal politikk gjennom *internasjonale* linser. En annen fornyelse ligger i at mange av forfatterne tar med seg perspektiver fra kulturhistorien til studiet av internasjonale relasjoner, til dels med begreper fra postmoderne diskursanalyse («contestation», «sociability», «imaginaries», «embedding», «entanglements», «connective spaces»). Det kan til tider gi leseren en utålmodig følelse av at ting kunne vært sagt enklere. Men noe av hensikten er nettopp å svekke grenser mellom begreper, f.eks. mellom realisme og idealisme, samt å få fram flertydighet både i språket og virkeligheten.

Andelen av kvinnelige bidragsytere er påfallende høy, begge redaktørene og halvparten av bidragsyterne er kvinner. Dette er ikke representativt for den generelle kjønnsfordelingen blant forskere innen internasjonal politisk historie, der menn har vært i solid flertall. Kan det være representativt for den yngre generasjonen (redaktørene taler om en «kohort»), der kvinner nå kommer sterkere, slik de tidligere har gjort innen andre deler av faget, og der *alle* yngre nå finner internasjonale organisasjoner som et felt der mye ligger åpent for ny forskning? Eller er det temaet internasjonalisme som har en spesiell appell til kvinnelige forskere, samt at redaktørene bevisst har søkt etter kvinnelige forfattere for å få dette fram? Også i det norske «Fredstankeprosjektet» er kvinner sterkt representert. Det ligger under at dette har noe med en sans for mykere verdier å gjøre – fred, velferd, kultur – i kontrast til det harde maktspeillet som den mannlige dominerte realistiske skolen har vært opptatt av. «Maskulinitet», nå et aktuelt tema i fagdiskusjonen, er et styrende begrep i Patricia Clavins bidrag om de to dominerende sentralbanksjefene i USA og Storbritannia i mellomkrigstida, Benjamin Strong og Montagu Norman. Hun mener den strenge pengepolitikken er avgjørende preget av deres maskuline identitet og atferdsnormer. Men hvor mye var bestemt av rolle og hvor mye av kjønn?

Kvinnespørsmål og kvinners rolle i internasjonale bevegelser løftes fram. Det fremstår som logisk at kvinnebevegelsen helt fra begynnelsen ønsket å bruke internasjonale organer som redskap til å overvinne diskriminering hjemme. Kvinner mobiliserte i egne foreninger

for å få til Folkeforbundet, dannet «Women's International League for Peace and Freedom» (WILPF) i 1915 og drev lobbyvirksomhet under fredsforhandlingene i Paris. De kvinnene som slapp til i Folkeforbundet – i nasjonale delegasjoner, permanente kommisjoner eller i noen få tilfeller i administrative stillinger – brakte systematisk kvinneperspektiv inn på sine saksområder. Det inkluderte mislykkede forsøk på å få medlemsstatene til å anerkjenne at Folkeforbundet hadde rett til å behandle kvinners situasjon i land som Tyrkia, Egypt og Japan. Hvem visste at en norsk kvinnelig skoleleder, Valentine Dannevig, var medlem av Folkeforbundets Permanente Mandatkommisjon, sammen med den norskfødte advokaten Anna Bugge-Wicksell, som representerte Sverige? Fra 1950-tallet kom så den globale offensiven for kvinners rettigheter innen FNs rammer, spesielt de verdenskonferansene som gav kvinnesaken et nytt internasjonalt løft.

Folkeforbundet blir oppvurdert i den nye forskningen, det er så markert at det snart må sige inn i norske oversiktstekster. Patricia Clavin og Susan Pedersen, begge bidragsytere i denne boka, har i det siste kastet nytt lys over Folkeforbundet gjennom sine pionerstudier, og på norsk side har det kommet en fersk avhandling om Norge og Folkeforbundet (Marta Stachurska-Kounta). Vi får et klarere bilde av hvor sentralt Folkeforbundet stod i det internasjonale samlivet fram til andre halvdel av 1930-tallet. Christian Langes ord da han fikk Nobelprisen i 1921 for sitt arbeid i Den internasjonale parlamentariske unionen, er talende: «I dag står vi på en bro fra den territoriale staten til verdenssamfunnet». Optimismen viste seg i det intense engasjementet for nedrustning, fortettet i det ti år lange arbeidet til Folkeforbundets Nedrustningskommisjon fram til dens rapport ble lagt til side i 1931. Videre gjaldt det troen på fredelig løsning av internasjonale konflikter, noe både sosialister og liberale holdt innbitt fast ved lenge etter at fascismen hadde begynte å vise sitt sanne ansikt. Slagordet «Mot krig og fascisme» fortalte om dette.

Gjennom hele perioden fungerte Folkeforbundet som en magnet og paraply for internasjonale frivillige organisasjoner. Folkeforbundets «Håndbok for internasjonale organisasjoner» registrerte gjennom 1930-tallet i alt nærmere 650 slike sammenslutninger, yrkesmessige, vitenskapelige, humanitære og kulturelle. De utgjorde noder i et transnasjonalt nettverk under oppbygging og førte til at begrepet om et «internasjonalt samfunn» nå kom i bruk.

Mest interessant for denne anmelderen er det skarpe lyset forfatterne setter på Folkeforbundets mandatordning, opprettet for å ta hånd om de tidligere tyske koloniene i Afrika og de tidligere ottomanske områdene i Midtøsten. Det er vanlig å si at også mandatordningen, liksom Folkeforbundet i det hele, var formet av interessene til de seirende imperiemaktene. Men det er ikke alt. Mandatordningen representerte en internasjonal kile inn i imperieverdenen. Alle de nærmere førti medlemmene av Folkeforbundet fikk nå anledning til å delta i diskusjon av kolonispørsmål, inkludert medlemmer som India, Egypt og Irak (fra 1932). For imperiemaktene fikk dette uforutsette følger. For det første: «Utvikling» ble nå definert som et mål for mandatområdene «inntil de kan stå på egne ben i den moderne verden», noe som impliserte fremtidig selvstyre. Dette påvirket i sin tur den generelle språkbruken omkring kolonispørsmål. Interessant nok brukte fascistene i Italia og Japan de samme begrepene for å legitimere sitt herredømme da de invaderte Mandsjuria og Etiopia i henholdsvis 1931 og 1935: De fremstilte det som å ta et ansvar for utvikling av tilbakeliggende folkeslag.

For det andre og like vesentlig: Folkeforbundet stilte seg åpent til å motta petisjoner fra misnøyde grupper i mandatområdene, f.eks. Palestina. Det førte *de facto* til at klagerne fikk status som rettssubjekter, ved siden av nasjonalstatene som internasjonal rett inntil da hadde bygget på. Ny internasjonal rett ble skapt gjennom behandlingen av de sakene som ble innklaget. Det samme gjaldt petisjoner fra etniske minoriteter i de nye østeuropeiske statene, der Folkeforbundet hadde garantert visse rettigheter. Også fra transnasjonale grupper som jødene og «den afrikanske rase», kom det petisjoner med krav om rettigheter. Det historisk nyskapende ved dette var at det begynte å gjennomhulle prinsippet om den absolutte nasjonale suverenitet, inkludert det suverene herredømmet over koloniene. Som det ble sagt: De misnøyde kunne nå kommunisere med omverdenen gjennom sprinklene i det nasjonale buret. Denne internasjonale innblandingen vakte til tider kraftig protest både fra mandatmaktene og fra statene i Øst-Europa.

I artiklene om perioden etter 1945 er også forholdet mellom nasjonalstat og rettigheter for individer og minoriteter et hovedtema. Her blir vi advart mot å trekke enkle linjer fra Folkeforbundet. Den suverene nasjonalstaten ble nå etablert som en global modell for politisk orden, skrevet inn som et uavkortet prinsipp i FNs Charter. Erklæringen om menneskerettighetene fra 1948 inneholdt ikke noe om beskyttelse av minoriteter, Eleanor Roosevelt mente dette automatisk ville bli dekket av de individuelle rettighetene. Heller ikke ble individer i første omgang gitt rett til å klage direkte til FN. På begge punkter var det tale om en reversering fra Folkeforbundet. I siste liten ble riktignok tittelen på Erklæringen om menneskerettighetene forandret fra «Den internasjonale» til «Den *universelle*», noe aktivister senere kunne ta utgangspunkt i. Men det var nasjonalstatene alene som fikk ansvaret for å sette erklæringen ut i livet. Den kløften dette skapte, ble til et gap i tida som fulgte, da FN vedtok nye konvensjoner om «Ikke-innblanding i uavhengige staters indre forhold», mens diktaturene festnet sine grep i øst og nye kom til i den tredje verden. Hele denne historien om hvem som fryktet menneskerettighetene, men ikke kunne si nei, hvem som tjente og tapte på erklæringen og hvordan det endret seg over tid, er et fascinerende tema.

Det er mot denne bakgrunnen vi kan forstå den offensiven som fulgte fra frivillige organisasjoners side i de siste tiårene av 1900-tallet. I den første fasen tok den form av spesifikke fremstøt, så som Amnesty Internationals kampanje mot tortur fra 1972 og mobiliseringen for ytringsfrihet og reisefrihet forut for Helsinki-avtalen i 1975. I den andre fasen, preget av globaliseringen og slutten på den kalde krigen, skjedde det en eksplosjon i antallet frivillige organisasjoner som engasjerte seg over en bred front i internasjonal politikk. Det var en oppsiktsvekkende seier for en koalisjon av slike bevegelser da Den internasjonale straffedomstolen ble grunnlagt i 1998 (International Criminal Court of Justice). Den overskred prinsippet om nasjonal suverenitet ved at den, innenfor fellesskapet av de statene som hadde ratifisert konvensjonen, fikk rett til å kreve utlevert til doms *individer* som var skyldig i massemyrderier («folkemord, etnisk rensning, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser»). Da hadde Sikkerhetsrådet tidligere kommet på banen med direkte inngrep mot statene på Balkan under prinsippet «humanitær intervensjon» og med etablering av spesielle krigsforbryterdomstoler for Jugoslavia og Rwanda. Men stormaktene holdt seg utenfor disse konvensjonene.

Hanne Hagtvedt Viks bidrag om «Indigenous internationalism», urfolkernes bevegelser, kombinerer bunnsolid empiri med spennende refleksjoner omkring metode og teori. Det

illustrerer på en ypperlig måte programmet for hele antologien: Hvordan et viktig transnasjonalt politikkområde blir skapt og preget av et samspill mellom nasjonalstater, frivillige bevegelser og internasjonale organer. En norsk leser kan hele veien assosiere til samespørsmålet. Forfatteren viser hvordan et sammenfall av tidsbestemte ytre og indre forutsetninger utløste bevegelsen: På den ene siden fremveksten av moderne eliter innen de aktuelle etniske gruppene, og på den andre siden den internasjonale bølgen av avkolonisering, tredje-verden-aktivisme, antirasisme og kulturnasjonalisme. Representanter for nordamerikanske indianere og inuitter hadde en pionerrolle, men det spirte blant minoriteter i alle verdensdeler, og gjennom 1970-tallet ble det skapt en global bevissthet om urfolkens felles sak. Begrepet «Den fjerde verden» stammer fra 1974.

FN var ikke i forkant i denne saken, men kom i 1980-årene på banen med en egen «Working Group», senere et Permanent Forum, som bl.a. åpnet for at slike grupper nå kunne tale direkte til FN. I året 2007 vedtok så FN sin «Declaration on the Rights of Indigenous People», som forpliktet statene til å rådføre seg med slike grupper i all relevant lovgivning. Statenes holdning var ambivalent, slik vi kjenner det fra Norge: Assimilasjon hadde vært en ledetråd, deretter støttet mange stater bevegelsene av urfolk i samsvar med tidens moter (Sametinget, samisk språk), men opplevde også konflikt, spesielt når det gjaldt graden av selvbestemmelse og rettigheter til jord og mineraler.

Hagtvedt Vik gir interessante eksempler på begrepsmessig virvar i dette landskapet. Fra 1800-tallet var «aborigines» brukt både om den innfødte befolkningen i koloniene, som i Afrika, og om fortrenge etniske minoriteter, som i Australia. FN-konvensjonen i 2007 brukte «indigenous», men gav ingen entydig definisjon, dertil omfattet begrepet for mange ulike grupper. Felles var oppfatningen om å være «opprinnelige» og erfaringen med å være marginalisert og *truet*, enten ved å bli fortrenget, som av europeiske settlere under koloniperioden, eller assimilert av stat og storsamfunn, som under den raske moderniseringen i alle verdensdeler etter andre verdenskrig. Dette har lagt en farge av livskamp og dramatik over bevegelsene.

Hårfine nyanser i begreper blir politisk ladet: «Indigenous people» (folkegrupper, befolkning) til forskjell fra flertallsformen «indigenous peoples» (folk) har ulike konnotasjoner i internasjonal rett. Norske myndigheter har generelt akseptert samene som «urfolk» og anvendt dette begrepet i mange dokumenter. Stortinget brukte imidlertid «den samiske folkegruppe» både da samene først kom med i Grunnloven i 1987, i sameloven, som er grunnlaget for Sametinget, og under grunnlovsrevisjonen i 2014. I det siste tilfellet stemte stortingsflertallet ned et forslag fra Menneskerettighetskommissjonen om å innføre «urfolk» i Grunnloven. Uansett er det tale om et robust ideologisk begrep som kan brukes som redskap til å fremme både kulturelle og økonomiske interesser.

Alt i alt er dette ei bok som forteller om et fag som puster og fornyer seg. I en tid da nasjonalisme i ulike former igjen er i fremvekst, er det nyttig å bli minnet om den kraft som internasjonalsismen har representert. En utfordring er det naturligvis å avveie betydningen av dette temaet i det totale bildet av internasjonal politikk og ikke la seg forlede til overdriivelse ut fra sympati. Den utfordringen har bidragsyterne til denne boka møtt på en kompetent måte.